

ЕТНОПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Pedagogical Ivan Franko University, 300 p. [in Ukrainian].

4. Pirozhenko, T. (2010). *Komunikatyvno-movlennievyy rozvytok doshkilnyka* [The communicative and speech development of the preschool-aged child]. [Electronic resource]. Ternopil: Mandrivets, 152 p. Available at: http://socgum.mdpu.org.ua/index.php?option=com_mtree&task=viewlink&link_id=3953&Itemid=0. [in Ukrainian].

5. Aksionova, O., Anishtchuk, A., Artemova, L. and others. *Programa rozvytku dytyny doshkilnogo viku "Ja u Sviti"* (nova redakcija). U 2-kh chastynakh. – Chastyna II. Vid triokh do shesty rokiv [The program of development of the preschool-aged child "I am in the World" Two parts. – Part II. From three to six years]. [in Ukrainian].

6. Rusova, S. (1996). *Doshkilne vykhovannia. Vybrani pedahohichni tvory* [The preschool upbringing. The chosen pedagogical works]. Kyiv: Osvita, pp. 34–185. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.05.2018

УДК 373.3.017.4:172.15

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.136343>

*Олена Дутко, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки та управління навчальним закладом
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*

ЕТНОПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті через суб'єкт-об'єктну сутність, зовнішні чинники та джерела національної ідентичності визначено необхідність створення в початковій школі національно-культурного виховного середовища, оптимізація якого залежить від компетентності вчителя. Доведено, що через актуалізацію національної культури та врахування етнічних особливостей дітей в процесі виховання, через запровадження в педагогічну практику педагогічних традицій національної школи, їх адаптування до викликів сьогодення вчитель початкових класів із сформованою етнопедагогічною компетентністю здатен оптимізувати процес становлення національної ідентичності молодшого школяра.

Ключові слова: національна ідентичність; виховне середовище; етнопедагогічна компетентність; молодші школярі; вчитель початкових класів.

Лім. 15.

*Olena Dutko, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the Pedagogy and Management of Higher Educational Institution Department
Kamyanets-Podilskiy Ivan Ohiyenko National University*

THE ETHNOPEDAGOGICAL COMPETENCE OF TEACHER OF PRIMARY SCHOOL AS A FACTOR OF FORMATION OF NATIONAL IDENTITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENT

Under the contemporary conditions of the Ukraine's independence assertion the Ukrainians' malformed concept of patriotism is noticeable, and it brings the issue of national identity to the foreground. Despite the considerable amount of academic works dedicated to analysis of various aspects of the issue of national identity development, the problem of the development of national identity of primary school students and the educator's role in the process remains underresearched. The aim of the article consists in the theoretical objectivation of the significance of primary school teacher's ethnopedagogical competence as an influence on the development of national identity of primary school students. It has been identified through subject to object essence of national identity, sources and conditions of its establishment and development that self-awareness, innermost feelings of the individual, and social institutions that provide the space for the processes of the person's self-identification according to various attributes including the national and cultural, educational establishments in particular, play an important role in this process. It has been established that the person's national identity begins its development when the child is 6 to 7 years old, at the time the figure of the educator, who is to foster the emergence of each student's need and aspiration for the national self-identification, becomes significant in the educational process. The ethnopedagogical competence ensures the pedagogical professionalism enhancement, fosters effective organization of national cultural educational environment that defines the vector of the further cultural development of primary school students cultural, the establishment of their national mindset.

It has been proven, that the primary school teacher with the established ethnopedagogical competency is capable to optimize the process of creation of national identity of primary school students by means of foregrounding of the national culture and consideration for ethnical characteristic features of the children in the educational

process, introduction of the pedagogical traditions of the national school into the educational practice, their adaptation to the contemporary challenges.

Keywords: national identity; an educational environment; the ethnopedagogical competency; the students of primary school; a teacher of primary school.

Актуальність та постановка проблеми. В сучасних умовах утвердження незалежності Української держави, обтяжених політичною кризою, стрімкими змінами в економіці, повсякденному житті людей, радикальними змінами геополітичного простору спостерігається руйнування традиційних поглядів українців на патріотизм, що може згодом привести до втрати національної самобутності та спроможності до соціокультурного відтворення. Під неоднозначним впливом процесів глобалізації формуються нові космополітичні ідентичності, що загалом актуалізує проблему етнонаціонального самоствердження, мовної приналежності та національної ідентичності.

На сучасному етапі для України, як зазначає, сучасний філософ Л. Чупрій, є актуальним питання формування національної ідентичності. Вчений наголошує на проблемах, які стримують цей процес, до них відносить: а) конфлікт ідентичностей, викликаний досить сильними позиціями регіональних субідентичностей, що мають різні ціннісні доміанти; б) низький рівень міжрегіональної взаємодії в соціокультурній сфері; в) недостатній рівень розвитку вітчизняної культури, формування історичної пам'яті, здійснення патріотичного виховання; г) вплив глобалізаційних процесів (уніфікація, масовізація культури, культ споживання); д) наявність елементів пострадянської ідентичності; е) певні особливості ментальності українців (індивідуалізм, конформізм); є) посилення процесів відчуження [14].

Про несформованість національної ідентичності в сучасній Україні говорять інші вчені. На разі, як зазначають дослідники Н. Пелагеша, М. Степико, українська національна ідентичність знаходиться на стадії становлення... й досі є "незавершеним проектом". Саме зараз в Україні формується національний наратив, створюються національний інформаційно-комунікативний, культурно-символічний простори, відбуваються інші процеси, характерні для періоду створення національної ідентичності [8, 178].

Водночас у "Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 – 2020 роки" зазначається про недостатність уваги національно-патріотичному вихованню дітей та молоді, виокремлюються проблеми актуальні на часі. Зокрема, вказується на недостатність

кваліфікованого кадрового потенціалу в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, у навчальних закладах для організації та здійснення заходів із національно-патріотичного виховання, нерозвиненість низової ланки в системі координації виховних процесів у цьому напрямі [9].

Важливим кроком реалізації Стратегії розглядається кадрове забезпечення процесу національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Зазначається, що на початковому етапі розбудови системи національно-патріотичного виховання зусилля державних органів і неурядових організацій мають бути зосереджені на організації підготовки фахівців із національно-патріотичного виховання дітей та молоді, підвищенні кваліфікації фахівців, які працюють у цій сфері, оволодінні ними знаннями, уміннями і навичками, розробленні для цього відповідних навчальних програм, що забезпечить ефективне впровадження змісту національно-патріотичного виховання, визначеного Стратегією [9].

На етапі практичної реалізації Концепції Нової української школи, одним із завдань якої є, як зазначалося ще у проекті, "плекати українську ідентичність" [4, 21], необхідним є вивчення проблеми становлення, збереження та розвитку національної ідентичності з точки зору виховання. Особливої уваги заслуговує роль вчителя початкових класів у даному процесі, адже саме молодший шкільний вік, як стверджують сучасні психологи, є сензитивним періодом формування національних почуттів, цінностей, світогляду дитини, усвідомлення власної відокремленості від представників інших етносів і формування позитивних навичок міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему формування національної ідентичності на сучасному етапі в Україні досліджують в різних проєкціях політологи, соціологи, історики, філософи, педагоги, психологи. Процес національного виховання, формування національної свідомості та самосвідомості особистості у своїх працях розглядають сучасні вчені О. Вишневський, П. Кононенко, В. Кузь, М. Стельмахович, Г. Філіпчук. Дослідженню психологічних особливостей розвитку особистості дитини присвячено роботи психологів В. Гамезо, О. Кононко, Т. Кричківської, Г. Люблінської, В. Мухіної, Е. Петрової, Л. Орлової. Серед

вітчизняних і зарубіжних науковців, які вважають, що ідентичність залежить від соціального середовища Л. Виготський, Ж. Піаже, А. Шюц, П. Бергер, Т. Лукман, А. Вендт, Дж. Чеккель, Д. Фірон, Д. Летін, Ф. Шіммельфенінг, Дж. Серл, М. Розумний, Г. Яворська та ін. Значний матеріал з проблеми національного виховання школярів напрацьовано українськими вченими І. Бехом, О. Сухомлинською, І. Тараненко, М. Чепіль, К. Чорною, Г. Філіпчук. Зокрема, нещодавно вітчизняними науковцями (І. Бех, К. Журба) розроблено Концепцію формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах, в якій основна роль відводиться позакласній діяльності загальноосвітньої школи.

Однак, недостатньо дослідженою залишається проблема формування національної ідентичності молодших школярів. Зокрема, роль педагога у даному процесі, що й зумовило вибір теми нашого дослідження, **метою** якого є теоретично обґрунтувати значення етнопедагогічної компетентності вчителя початкових класів як чинника, який впливає на формування національної ідентичності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Під національною ідентичністю сучасні вчені розуміють самовизначення індивіда в національному контексті, усвідомлення власної належності до певної нації та її мови, релігії, етичних норм, культурної спадщини тощо. Важливо (відзначають дослідники), що при цьому образ свого народу сприймається як позитивний, з толерантною установкою на спілкування з іншими народами. Національна ідентичність означає сукупність суспільних переконань, способів поведінки та емоційні зразки, які поєднують індивідів і соціальні групи як націю [13].

Сучасний філософ М. Козловець у монографії “Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації” (2009) визначає основні чинники, що впливають на формування національної ідентичності. До них вчений відносить: історичну територію (або підпорядкування держави міжнародному праву – a state under international law), спільну мову і культуру, єдиний економічний простір, релігію і спільні міфи, історичну пам’ять, єдині закони і обов’язки для всіх членів, святість і всесвітню значущість [2, 71]. Однак, особливого значення надає дослідник у даному процесі етнокультурним чинникам. “Національна спільність, зазначає науковець, ідентифікується на основі культурних ознак, і вони передують усім іншим критеріям ідентифікації: релігії, династіям чи економічним інтересам. Національна культура

як система певних матеріальних і духовних цінностей, сукупність форм життєдіяльності, характерних для конкретного народу, етносу, виступає своєрідним генератором життя, упорядником життєвого хаосу, де національне – це структурований упорядкований лад. Саме в контексті певної культури відбувається формування особистості, пошук “своїх” цінностей, залучення до традицій, формування характеру і світогляду” [там само, 73].

Інші вчені виокремлюють п’ять найважливіших джерел національної ідентичності: а) людські переконання, оскільки нація існує, якщо її члени визнають один одного як співвітчизників, а їхні спільні характеристики схожі і вони прагнуть продовжувати співіснування; б) спільне історичне минуле (причому як перемоги, так і поразки), а також спільні обов’язки та уявлення про спільне майбутнє; в) спільні дії (рішення, досягнення результатів), тобто дієва ідентичність; г) постійне проживання в одній країні, спільна батьківщина, держава; г) спільні характеристики, що об’єднуються поняттям “національного характеру”, спільної культури та спільних політичних принципів (демократія, верховенство закону тощо) [13].

Із зазначеного зрозуміло, що національна ідентичність визначається самоусвідомленням, внутрішніми відчуттями індивіда щодо своєї етнічної, мовної, культурної та іншої належності, а також соціальним середовищем, впливом багатьох зовнішніх чинників. Сучасні вчені вважають, що значна роль у процесі формування національної ідентичності відводиться соціальним інститутам.

Зокрема, професор кафедри соціології Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова Г. Кісла в одному із своїх інтерв’ю зауважила, що “освіта навчає людину ставити головне питання для формування ідентичності “Хто Я?” і допомагає шукати відповіді” [5, 76].

Система освіти як соціальний інститут завдяки своїм механізмам формування повноцінної соціально інтегрованої особистості виконує важливу функцію – забезпечує існування простору для процесів ідентифікації індивіда за різними ознаками, у тому числі національно-культурною.

Сучасні психологи розглядають національну ідентичність як основний структурний елемент, когнітивно-мотиваційне ядро національної самосвідомості особистості, який відіграє стрижневу, системоутворюючу роль в структурі останньої та є показником рівня її розвитку.

Керуючись у своїх дослідженнях генетичним принципом, вчені розглядають національну ідентичність як утворення, розвиток якого відбувається протягом усього життя людини, проходячи у своєму становленні низку фаз, котрі пов'язані з віковими етапами психічного та фізичного розвитку людини. Вчені доводять, що процес усвідомлення людиною себе як представника певної національної спільноти, поступове набуття національної ідентичності особистістю розпочинається з раннього дитинства та здійснюється протягом певного періоду етнізації дитини в специфічному етнонаціональному середовищі [15, 7].

Узагальнюючи результати своїх досліджень Л. Співак, Д. Піонтковська стверджують, що значущими для дитини у перший період розвитку національної ідентичності є не країна та нація, а її сім'я і найближче соціальне оточення [7].

На різних вікових етапах найближче соціальне середовище характеризується певною специфікою. Для дітей початкової школи такими є: батьки, брати і сестри, найближчі родичі, друзі, ровесники, педагоги.

Період молодшого шкільного віку характеризується тим, що дитина неусвідомлено, але міцно засвоює погляди, оцінки, манери поведінки оточуючих її людей, формуються моральні риси характеру, поведінкові стереотипи, а отже закладаються основи для формування національної свідомості.

Особистий приклад вчителя початкових класів стає одним із основних засобів виховання, оскільки молодший школяр відчуває велику довіру до вчителя.

Відомий український педагог В. Сухомлинський писав: "учитель – це не тільки той, хто передає учням знання та вміння. Це передусім той, у кого дитина, як у батька і матері, вчиться жити. Діти пізнають світ головним чином через поведінку тих, кого вони щодня бачать поруч, хто піклується про них, хто ставить перед ними вимоги" [10].

Отже, для забезпечення педагогічних умов за яких відбувається формування національної ідентичності молодшого школяра необхідно створити відповідне національно-культурне виховне середовище, яке можливо реалізувати за підтримки компетентного педагогічного персоналу із багатою духовністю, чистим сумлінням та людинолюбством, здатного допомогти знайти відповідь молодшому школяреві на головні питання: "хто я? хто ми? Які національні ознаки вирізняють мій народ з-поміж інших?".

У сучасній школі створюються умови для

вирішення більшості виховних завдань, зокрема і тих, що пов'язані з вихованням національних почуттів. Введення до навчальних програми тем народознавчого характеру, збільшення годин на їх вивчення, спрямування виховної роботи у русло національно-патріотичного виховання, популяризація кращих здобутків національної культурної і духовної спадщини, героїчного минулого і сучасного українського народу створює підґрунтя для плідної роботи у плані створення національної системи освіти і виховання молодших школярів. Однак, для кожного етапу розвитку національної самосвідомості дитини, який за дослідженням сучасних психологів проходить нерівномірно, необхідно впровадження дієвих методів, форм виховної роботи, які б викликали у кожного школяра потребу, прагнення до національної самоідентифікації. Значний потенціал в даному контексті має народна педагогіка. Адже, як стверджує сучасний науковець М. Багрій: "Розпочинати долання надскладних проблем треба з освіти молоді, її національно-патріотичного виховання на власній, українській традиції, на власних зразках громадської, наукової звитяги в ім'я Української держави" [1, 39].

Створення умов для ефективного формування національної ідентичності молодших школярів передбачає ґрунтовне знання і використання в педагогічній діяльності вчителями початкових класів не лише інноваційних способів організації виховання, а й традиційних методів, характерних для національної школи. Адже важливо у сучасних умовах реформування освіти в Україні знайти певний баланс – з одного боку, адекватно інтегрувати в світовий освітній простір, а з іншого – зберегти надбання та переваги національної системи освіти, яка забезпечуватиме формування національного і духовно-інтелектуального потенціалу держави як запоруку соціально-економічного та науково-технологічного розвитку. У даному контексті виникає питання про готовність сучасного вчителя початкових класів посприяти покращенню процесів національної самоідентифікації молодших школярів.

Одним із джерел, що забезпечує вдосконалення педагогічного професіоналізму, на думку сучасних педагогів О. Березюк, В. Ніколаєва, О. Ткаченко, М. Харитонова, є етнопедагогічна культура, яка відображається в педагогічній компетентності у вигляді етнопедагогічної компетентності.

Аналіз наукової літератури з проблем професійної компетентності засвідчив, що етнопедагогічна компетентність є цілісною особистісною характеристикою фахівця в галузі

освіти в сукупності таких основних структурних компонентів: когнітивного (володіння знанням змісту компетентності у вигляді фактів, понять, теорій, технологій), мотиваційно-ціннісного (реалізований у ставленні до змісту етнопедагогічної компетентності в системі потреб, мотивів, ідеалів, інтересів, цінностей), операційно-технологічного (досвід вияву етнопедагогічної компетентності в різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях), індивідуально-особистісного (емоційно-вольова регуляція процесу й результату вияву етнопедагогічної компетентності, важливі особистісні якості й утворення, зокрема відповідальність, доброзичливість, оптимістичність, толерантність, спостережливість, міжкультурна чутливість, емпатійність, ерудованість, індивідуальний стиль тощо) компонентів [12].

Як зазначають дослідники, в першу чергу етнопедагогічна компетентність передбачає володіння педагогом знаннями про етнос, народні погляди на дитину, її вікову періодизацію, родину та особливості родинного виховання дітей; мету, завдання, принципи, правила, методи, засоби, прийоми, форми навчання і виховання юних поколінь; особливості виховання патріота-лицаря та формування в дітей зорієнтованості на національне й загальнолюдське; педагогіку народного календаря та специфіку виховання засобами різних видів народного мистецтва; народні погляди на ідеали дорослого, вихователя, учителя, їхні обов'язки перед дітьми, підлітками й молоддю тощо [12, 30 – 31]. Такий педагог на основі аналізу багатовікового народного педагогічного досвіду, осмислення педагогічних явищ, виявлення традиційності і ступеня новизни конкретних педагогічних систем та їх елементів здатен реалізувати вимоги певних принципів в умовах діалогічного педагогічного спілкування, запропонувати власні інновації та втілити їх у життя з урахуванням етнічної належності певного контингенту школярів, вихованців, стереотипів виховних впливів їхніх батьків, творчо застосувати етнопедагогічний матеріал (народні задачі, жарти, примовки, прислів'я, ігри, пісні, твори декоративно-ужиткового мистецтва тощо) під час різних форм навчання і виховання [11, 58].

Особливу цінність цей вид педагогічної компетентності має для вчителів початкових класів, оскільки саме від їхньої майстерності в організації національно-культурного виховного середовища залежить за яким вектором здійснюватиметься культурний розвиток молодшого школяра, утверджуватиметься його національна позиція.

Спираючись на структуру національної ідентичності в якій сучасні дослідники етнопсихології виокремлюють три компоненти: 1) когнітивний – знання про національну спільноту та знання про себе як члена даної спільноти; 2) емоційно-оцінний – національна самоповага чи зневага, національна гордість чи сором та ін.; 3) поведінковий – відповідні дії та вчинки, що зумовлені двома попередньо згаданими компонентами [6], зрозуміло, що успішне формування національної ідентичності у молодших школярів може здійснюватися лише через комплексне звернення до всіх (когнітивної, емоційно-оцінної та поведінкової) сфер молодшого школяра. Дослідник Т. Лобода зазначає, що саме прийоми і методи етнопедагогіки, зважаючи на їх тісну пов'язаність з родинними цінностями, а отже і наближеністю до сфери емоцій дитини, безумовно здатні суттєво сприяти засвоєнню структур національної ідентичності, думку якої ми також розділяємо [3]. Додамо, особлива роль у даному процесі належить учителеві, саме на нього покладається важливе завдання ефективної подачі етнопедагогічного матеріалу, сприяння його усвідомлення та засвоєння молодшим школярем, створення умов для розвитку емоційної сфери молодшого школяра, яка відіграє важливу роль в його внутрішньому і зовнішньому житті, збагачує відображення дитиною об'єктивної дійсності і в зв'язку з її потребами й інтересами стає спонуканнями до діяльності, регулятором дитячої активності.

Вважаємо, що значний потенціал у формуванні етнопедагогічної компетентності майбутнього вчителя має курс "Етнопедагогіка". З метою реалізації компетентнісного підходу при вивченні даного курсу необхідно забезпечити умови, за яких студент може:

- створити власний інформаційний фонд народно-педагогічних знань, поповнювати його;
- свідомо створювати зразки сучасних інтерпретацій культурних надбань попередніх поколінь, модифікувати їх, "осучаснювати" та вчитися вводити в освітній процес з метою формування в підростаючого покоління національної свідомості, національної ідентичності;
- брати участь у науково-дослідній діяльності;
- орієнтуватися на практичну реалізацію отриманих знань у професійній діяльності.

При підготовці майбутніх вчителів пропонуємо застосовувати:

- традиційні (лекції, семінари, практичні заняття, конференції, самостійна робота, курсові проекти, наукові гуртки тощо), так і інноваційні

(лекція-діалог, лекція-дискусія, засідання “круглого столу”, краєзнавчі експедиції, імпровізація свят, обрядів, літературні вечори, співпраця з закладами середньої освіти, створення проєктів, електронно-методичного забезпечення навчальної дисципліни та ін.) форми роботи;

- інтерактивні методи, що сприяють залученню студентів у творчу діяльність;

- діагностування, для виявлення рівня обізнаності у сфері використання прогресивних надбань народної педагогіки, напрямів, методів і засобів впровадження культурної спадщини в освітній процес;

- проблемні завдання, які передбачають орієнтацію на вирішення конкретних педагогічних ситуацій. Однак, це питання вимагає доопрацювання і може стати предметом подальшого наукового пошуку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У процесі дослідження на основі аналізу психолого-педагогічних, філософських джерел встановлено, що проблема формування та становлення національної ідентичності особистості є актуальною і досліджується в різних аспектах науковою спільнотою. Значний резерв сучасники вбачають у соціальних інститутах, серед яких освіта, школа. Визначено, що національний потенціал молодшого школяра розвивається нерівномірно. Домінуючу роль у даному процесі відіграє сім'я і вчитель, якщо останній перебуває у близькому оточенні. Теоретично обґрунтовано, що вчитель з сформованою етнопедагогічною компетентністю спроможний оптимізувати процес становлення національної ідентичності молодшого школяра, через актуалізацію національної культури та врахування етнічних особливостей дітей в процесі виховання, через запровадження в педагогічну практику педагогічних традицій національної школи, їх адаптування до викликів сьогодення.

Здійснене дослідження, не вичерпує всієї проблематики становлення національної ідентичності молодших школярів та ролі у даному процесі вчителя початкових класів. Предметом окремої наукової розвідки може бути експериментальна перевірка теоретично обґрунтованих положень на практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багрій М. Становлення національної ідентичності та виховання національно-свідомої особистості у Західній Україні кінця XVIII ст. – 1939 р. / Марія Багрій // Молодь і ринок. – №4 (159), 2018. – С. 35–40 [Електронний ресурс]

– Режим доступу: <http://mir.ddpu.drohobych.net/article/view/131341/127292>

2. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія / М.А. Козловець. – Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.

3. Лобода Т. Етнопедагогіка як інструмент формування української національної ідентичності / Тетяна Лобода // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – Вип. 4(78). – С. 198–217

4. Нова школа. 2016. Простір освітніх можливостей. Проєкт для обговорення. [Електронний ресурс] – Режим доступу: kubg.edu.ua/images/stories/.../nova_shkola_proekt.pdf

5. Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України: Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу Центру Разумкова (Київ, 12 квітня 2017 р.) [Електронний ресурс] – Режим доступу: razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2017_04_12.../2017-Identi-3.pdf

6. Савицька О.В. Етнопсихологія: Навч. посібник / О.В. Савицька, Л.М. Співак. – Київ: Каравела, 2011. – 264 с.

7. Співак Л.М. Проблема національної ідентичності особистості в просторі вікової психології / Л.М. Співак, Д. В. Піонтковська [Електронний ресурс] – Режим доступу: scienceandeducation.pdpu.edu.ua/journals/2012/.../Spi.htm

8. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномені засади формування: монографія / М.Т. Степико. – Київ: НІСД, 2011. – 336 с.

9. Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки: Указ Президента України від 13 жовтня 2015 року № 580/2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/5802015-19494>.

10. Сухомлинський В.О. Учитель і діти // Радянська Україна. – 1964. – 26 листопада. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://old.dnpb.gov.ua/id/2196/>

11. Ткаченко О. Етнопедагогічна компетентність як запорука професійної майстерності сучасного педагога / Ольга Ткаченко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – Т. 16. – № 28. – 2017. – С. 56–60.

12. Ткаченко О. М. Теоретико-методичні засади формування етнопедагогічної компетентності майбутніх вчителів гуманітарного профілю: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Черкаси, 2013. – 40 с.

13. Українська людина в європейському світі: виміри ідентичності: навч. посібник / [кол. авторів; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко, д-ра філос. наук, проф. З. Е. Скринник]. – К. : УБС НБУ, 2015. – 609 с.

14. Чупрій Л. Формування загальнонаціональної ідентичності українців в контексті становлення національної ідеї / Леонід Чупрій. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://bulava.in.ua/chupriy_identychnist.html

15. Шевченко О.В. Національна ідентифікація у становленні я-образу особистості: автореф. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Київ, 2005. – 21 с.

REFERENCES

1. Bahrii, M. (2018). Stanovlennia natsionalnoi identychnosti ta vykhovannia natsionalno-svidomoi osobystosti u Zakhidnii Ukraini kintsia XVIII st. – 1939 r. [The formation of national identity and the upbringing of a national conscious of personality in Western Ukraine at the end of the eighteenth century –1939]. *Monthly scientific-pedagogical journal Youth and market*, vol. 4(159), pp.35–40. Retrieved from <http://mir.ddpu.drohobych.net/article/view/131341/127292> [in Ukrainian].

2. Kozlovets, M. A. (2009). *Fenomen natsionalnoi identychnosti: vykyky hlobalizatsii* [The phenomenon of national identity: the challenges of globalization]. Zhytomyr: ZhDU im. I. Franka, 558 p. [in Ukrainian].

3. Loboda, T. (2015). Etnopedahohika yak instrument formuvannia ukraïnskoi natsionalnoi identychnosti. [Ethnopedagogy as an instrument for the formation of Ukrainian national identity]. *Scientific notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies to them.* I.F. Kuras National Academy of Sciences of Ukraine, vol.4(78), pp. 98–217. [in Ukrainian].

4. *Nova shkola. Prostir osvitynikh mozhlyvosti. Proekt dlia obhovorennia.* (2016). [New school. Space of educational opportunities. Draft for discussion]. Retrieved from kubg.edu.ua/images/stories/.../nova_shkola_proekt.pdf [in Ukrainian].

5. Osnovni zasady ta shliakhy formuvannia spilnoi identychnosti hromadian Ukrainy (2017). [Basic principles and ways of formation of common identity of Ukrainian citizens]. *Proceedings of the Razumkov Center Round table.* Kyiv. Retrieved from razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2017_04_12.../2017-Identi-3.pdf [in Ukrainian].

6. Savytska, O.V. (2011). *Etnopsykholohiia: Navch. Posibnyk* [Ethnopsychology]. Kyiv: Karavela, 264 p. [in Ukrainian].

7. Spivak, L.M. (2012). *Problema natsionalnoi identychnosti osobystosti v prostori vikovoi*

psykholohii [The problem of national identity of a person in the space of age psychology]. Retrieved from scienceandeducation.pdpu.edu.ua/journals/2012/.../Spi.htm [in Ukrainian].

8. Stepyko, M. T. (2011). *Ukrainska identychnist: fenomen i zasady formuvannia* [Ukrainian identity: the phenomenon and principles of formation] Kyiv: NISD, 336 p. [in Ukrainian].

9. Decree of the President of Ukraine Strategy of National Patriotic Education of Children and Youth for 2016-2020: (2015). Retrieved from <http://www.president.gov.ua/documents/5802015-19494>. [in Ukrainian].

10. Sukhomlynskyi, V.O. (1964). *Uchytel i dity* [Teacher and children]. E-Journal of Soviet Ukraine, 26.11. Retrieved from <http://old.dnpb.gov.ua/id/2196/> [in Ukrainian].

11. Tkachenko, O. (2017). Etnopedahohichna kompetentnist yak zaporuka profesiinoi maisternosti suchasnoho pedahoha [Ethnopedagogical competence as a guarantee of professional mastery of a modern teacher]. *Scientific journal of the National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov*, vol. 16, no. 28, pp.56–60. [in Ukrainian].

12. Tkachenko, O. M. (2013) Teoretyko-metodychni zasady formuvannia etnopedahohichnoi kompetentnosti maibutnikh vchyteliv humanitarnoho profilu [Theoretical and methodical principles of formation of ethnopedagogical competence of future teachers of the humanitarian profile]. *Extended abstract of candidate's thesis.* National Teachers' Training University of Ukraine. [in Ukrainian].

13. Smovzhenko, T. S. & Skrinnik, Z. E. (2015). *Ukrainska liudyna v yevropeiskomu sviti: vymiry identychnosti* [Ukrainian person in the European world: dimensions of identity]. Kyiv: UBS NBU, 609 p. [in Ukrainian].

14. Chuprii, L. Formuvannia zahalnonatsionalnoi identychnosti ukraïntsiiv v konteksti stanovlennia natsionalnoi idei [Formation of the national identity of Ukrainians in the context of the formation of a national idea]. Retrieved from http://bulava.in.ua/chupriy_identychnist.html [in Ukrainian].

15. Shevchenko, O.V. (2005). Natsionalna identyfikatsiia u stanovleni ya-obrazu osobystosti [The national identification in the formation of the I-personality image]. *Extended abstract of candidate's thesis.* National Teachers' Training University of Ukraine. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 08.06.2018